

r.pr. dr hab. **Michał Wojewoda**
prof. UŁ

Popularne klauzule umowne

Kara umowna

Zadatek

Klauzule umowne a wolność kontraktowania

Swoboda umów – art. 353¹ k.c.

Strony zawierające umowę mogą ułożyć stosunek prawny według swego uznania, byleby jego treść lub cel nie sprzeciwiały się właściwości (naturze) stosunku, ustawie ani zasadom współżycia społecznego.

Swoboda dotyczy nie tylko różnych typów umów, ale także konstruowania poszczególnych klauzul umownych.

Istnieje możliwość modyfikowania konstrukcji przewidzianych w ustawie, choć często pojawiają się pewne ograniczenia ustawowe – należy zatem wiedzieć, które elementy danej konstrukcji mają charakter dyspozytywny, a które bezwzględnie obowiązujący.

Nie wolno naruszyć przepisów *iuris cogentis*(!)

W przeciwnym razie dana klauzula bezskuteczna, a wyjątkowo upaść może cała umowa.

Nieważność umowy lub jej postanowień

Art. 58. § 1. *Czynność prawna **sprzeczna z ustawą** albo mająca na celu **obejście ustawy** jest nieważna, chyba że właściwy przepis przewiduje inny skutek, w szczególności ten, iż na miejsce nieważnych postanowień czynności prawnej wchodzi odpowiednie przepisy ustawy.*

§ 2. *Nieważna jest czynność prawna **sprzeczna z zasadami współżycia społecznego**.*

§ 3. *Jeżeli nieważnością jest dotknięta tylko część czynności prawnej, czynność pozostaje w mocy co do pozostałych części, chyba że z okoliczności wynika, iż bez postanowień dotkniętych nieważnością czynność nie zostałaby dokonana.*

Wykładnia umowy

Wyrok SN z 27.09.2013, I CSK 748/12

Jeżeli zastrzeżenie kary umownej znalazło się we wzorcu umownym przyjętym przez strony, wówczas wykładnia postanowień dotyczących kary umownej powinna odbywać się z zachowaniem zasady ochrony prawnej kontrahenta autora wzorca lub strony, która wzorzec ten załączyła, jako warunki umowy.

→Potwierdzenie obowiązywania zasady *in dubio contra proferentem* także w obrocie niekonsumenckim (por.art.385 §2 k.c., art.65 k.c.).

Nie tylko wzorce - Wyrok SN z 24.03.2017, I CSK 443/16

Wątpliwości interpretacyjne, niedające się usunąć w drodze ogólnych zasad wykładni oświadczeń woli, powinny być interpretowane na niekorzyść autora tekstu umowy wywołującego wątpliwości.

Strona, która korzysta z faktycznej swobody formułowania tekstu umowy, ponosi bowiem ryzyko jego niejasnej redakcji.

Kara umowna (art. 483 - 484 k.c.)

Art. 483. § 1. Można zastrzec w umowie, że naprawienie szkody wynikłej z niewykonania lub nienależytego wykonania zobowiązania niepieniężnego nastąpi przez zapłatę określonej sumy (kara umowna).

§ 2. Dłużnik nie może bez zgody wierzyciela zwolnić się z zobowiązania przez zapłatę kary umownej.

Art. 484. § 1. W razie niewykonania lub nienależytego wykonania zobowiązania kara umowna należy się wierzycielowi w zastrzeżonej na ten wypadek wysokości bez względu na wysokość poniesionej szkody. Żądanie odszkodowania przenoszące wysokość zastrzeżonej kary nie jest dopuszczalne, chyba że strony inaczej postanowiły.

§ 2. Jeżeli zobowiązanie zostało w znacznej części wykonane, dłużnik może żądać zmniejszenia kary umownej; to samo dotyczy wypadku, gdy kara umowna jest rażąco wygórowana.

Kara umowna tylko za naruszenie zobowiązania niepieniężnego

Wyrok SN z 18.08.2005 r. (V CK 90/05):

Zastrzeżenie kary umownej w zakresie zobowiązań pieniężnych jest niedopuszczalne, pozostaje bowiem w wyraźnej sprzeczności z art. 483 §1 k.c., zatem tego rodzaju postanowienie umowne jest z mocy art. 58 §1 k.c. bezwzględnie nieważne.

Nie można omijać przepisów o karze umownej powołując się na swobodę umów i wprowadzając np. „odszkodowanie umowne” za brak zapłaty w terminie.

Wyrok SN z 14.10.2016 r. (I CSK 618/15): *Zastrzeżenie obowiązku zapłaty określonej kwoty z tytułu niepodwyższenia kapitału zakładowego przez wniesienie wkładu pieniężnego, a więc z tytułu niewykonania zobowiązania pieniężnego, nie może być kwalifikowane jako zastrzeżenie kary umownej, gdyż te mogą być zastrzeżone tylko na wypadek niewykonania zobowiązania niepieniężnego (art. 483 §1 k.c.).*

Kara umowna

za naruszenie zobowiązania pieniężnego?

Ustawa z dnia 11.9.2019 r. - **Prawo zamówień publicznych**
(t.j. Dz.U. z 2021 r., poz. 1129 z późn. zm.).

Istotne odrębności, gdy chodzi o kary umowne.

Art. 437. 1. *Umowa, której przedmiotem są roboty budowlane, zawiera również postanowienia dotyczące:*

7) wysokości kar umownych, z tytułu:

a) braku zapłaty lub nieterminowej zapłaty wynagrodzenia należnego podwykonawcom lub dalszym podwykonawcom.

Dopuszczalna zatem kara za naruszenie zobowiązania pieniężnego.

Uchwała SN z 30.6.2020 r., III CZP 67/19: Art. 483 §1 k.c.

nie wyłącza dopuszczalności zastrzeżenia kary umownej z tytułu braku zapłaty lub nieterminowej zapłaty wynagrodzenia należnego podwykonawcom lub dalszym podwykonawcom, o której mowa w [Prawie zamówień publicznych].

Kara umowna jako skonkretyzowana kwota pieniężna

Wyrok SN z 2.06.2016 r. (I CSK 506/15):

*Z treści art. 483 § 1 k.c. dopuszczającego zastrzeżenie kary umownej w "określonej sumie" wynika nakaz wyrażenia jej kwotowo w chwili zastrzegania. Nie rodzi to jednak obowiązku podania konkretnej sumy pieniężnej stanowiącej karę umowną. Strony mogą bowiem określić karę **pośrednio** przez wskazanie podstawy jej naliczenia w sposób pozwalający uznać jej ustalenie za dokonane i zamknięte.*

Zastrzeżenie w przedmiotowej umowie kary umownej przez wskazanie jako jej podstawy wartości bilansowej spółki, określa ją definitywnie bez potrzeby podejmowania jakichkolwiek czynności dla jej sprecyzowania przez strony lub rozstrzygający sprawę sąd.

Por. wyrok SA w Białymstoku z 27 marca 2019 r., I AGa 201/18.

Kara umowna „limitowana” (jako skonkretyzowana kwota pieniężna)

Wyrok SN z 22.10.2015 r. (IV CSK 687/14):

Nieokreślenie w umowie końcowego terminu naliczania kar umownych ani ich kwoty maksymalnej, prowadzi do obciążenia zobowiązanego tym świadczeniem w nieokreślonym czasie, a więc w istocie tworzy zobowiązanie wieczne, niekończące się. Takie ukształtowanie zobowiązania zapłaty kary umownej nie spełnia należącego do jego istoty wynikającego z art.483 §1 k.c. wymagania określenia sumy pieniężnej podlegającej zapłacie w związku z niewykonaniem lub nienależytym wykonaniem zobowiązania niepieniężnego.

Wymóg ten jest spełniony, gdy strony z góry określają wysokość kary umownej, albo gdy w treści umowy wskazują podstawy do definitywnego określenia jej wysokości.

Por. wyrok SO w Łodzi z 31.01.2017, XIII Ga 748/16;

wyrok SO w Poznaniu z 13.11.2017, I C 87/16 - czy słusznie?

Wątpliwości doktryny i orzecznictwa

M. Łolik, *Kwestia określenia kary umownej (w kontekście jej maksymalnej wartości) jako przesłanka jej prawidłowego zastrzeżenia*, PPH 10/2020, s. 39-43

A. Szlęzak, *Polemicznie o maksymalnej wysokości kary umownej jako przesłance ważności jej zastrzeżenia*, PPH 1/2021, s. 17-21

Wyrok SN z 20 maja 2021 r., IV CSKP 58/21:

Kara umowna za zwłokę, która ma w założeniu pełnić przede wszystkim funkcję stymulującą dłużnika do wykonania zobowiązania, może być ustalona według stawki odniesionej do określonego interwału czasowego (dzień, tydzień).

*Sąd Najwyższy w składzie rozpoznającym skargę stoi na stanowisku, że **dopuszczalne jest zastrzeganie kar umownych za zwłokę w spełnieniu świadczenia niepieniężnego w postaci ułamka (procentu) wartości świadczenia za każdą jednostkę czasu zwłoki, bez określenia z góry maksymalnej kwoty takiej kary umownej.***

Kara umowna **Nie**LIMITOWANA(?!)

Pytanie prawne Sądu Okręgowego w Łodzi:

"Czy ważne i dopuszczalne jest zastrzeżenie na podstawie art. 483 § 1 k.c. kary umownej w postaci określonego procentu wynagrodzenia umownego za każdy dzień zwłoki bez określenia końcowego terminu naliczenia kary umownej ani jej kwoty maksymalnej?"

Uchwała SN z 9 grudnia 2021 r., III CZP 16/21:

Dopuszczalne jest zastrzeżenie kary umownej za zwłokę w wykonaniu zobowiązania w postaci określonego procentu ustalonego wynagrodzenia umownego za każdy dzień zwłoki, nawet jeżeli nie określono końcowego terminu naliczania kary umownej ani jej kwoty maksymalnej.

Pytania prawne Sądu Apelacyjnego:

„1. Czy w granicach swobody kontraktowania (art. 353¹ k.c.) dopuszczalne jest zastrzeżenie kary umownej za nienależyte wykonanie przez wierzyciela obowiązków wynikających z umowy o roboty budowlane, obejmujących czynności związane z przygotowaniem robót, w postaci określonego procenta wynagrodzenia umownego za każdy dzień zwłoki bez określenia kwoty maksymalnej kary umownej?”

2. Czy stosowany w drodze analogii art. 484 §2 k.c. może stanowić podstawę prawną miarkowania wierzycielskiej kary umownej?”

Uchwała SN z 9 grudnia 2021 r., III CZP 26/21:

Maksymalna wysokość kary umownej nie musi być wyrażona w kwocie pieniężnej; wystarczy, że można ją oznaczyć na podstawie umowy i w świetle okoliczności sprawy.

Dopuszczalne jest zastrzeżenie kary umownej na wypadek niewykonania albo nienależytego wykonania przez wierzyciela czynności, bez której świadczenie dłużnika w umowie o roboty budowlane nie może być spełnione.

(...) także w odniesieniu do tych kar sąd może skorzystać z kompetencji do ich miarkowania, przewidzianej w art. 484 §2 k.c.

Kara umowna obciążająca wierzyciela(?)

Wyrok SN z 28 maja 2014 r. (I CSK 345/13):

Pojęcie zobowiązania niepieniężnego na gruncie art. 483 k.c. należy rozumieć szeroko. W doktrynie dominuje pogląd, który należy podzielić, że kary umowne mogą być zastrzeżone zarówno na wypadek naruszenia zobowiązania przez dłużnika, jak i **na wypadek naruszenia zobowiązania przez wierzyciela.**

Dotyczy to nie tylko zobowiązań wzajemnych, ale także naruszenia przez wierzyciela innych obowiązków wynikających z umowy, choćby miał nim być jedynie jego obowiązek współdziałania z dłużnikiem przy wykonywaniu zobowiązania. Innymi słowy, niewykonanie przez stronę istotnego obowiązku umownego o charakterze niepieniężnym, niemającego charakteru podstawowego (świadczenia), a polegającego jedynie na konieczności współdziałania z dłużnikiem może być podstawą do zastrzeżenia kary umownej.

por. art. 354 §2 k.c., art. 486 k.c.

Kara umowna LIMITOWANA(?!)

Szczególna regulacja w PRAWIE ZAMÓWIEŃ PUBLICZNYCH.
Ustawa z dnia 11 września 2019 r. (t.jedn. Dz. U. z 2022 r.
poz. 1710 z późn. zm.).

Art. 436. *Umowa zawiera postanowienia określające
w szczególności:*

*3) łączną maksymalną wysokość kar umownych, których
mogą dochodzić strony.*

Chodzi o ogólny limit kar wszelkiego rodzaju, który pozwala
oszacować ryzyko ponoszone przez wykonawców,
narażonych na te kary.

[W projekcie ustawy była propozycja limitu ustawowego
na poziomie 20%, ale ostatecznie nie znalazło się to
w przepisie. Decyzja należy zatem do stron.]

Kara umowna a szkoda

Uchwała 7 sędziów SN z 6.11.2003 r., III CZP 61/03: *Zastrzeżenie kary umownej na wypadek niewykonania lub nienależytego wykonania zobowiązania nie zwalnia dłużnika z obowiązku jej zapłaty w razie wykazania, że wierzyciel nie poniósł szkody.*

Odmienne: **Wyrok SA w KAT z 20 marca 2013 r. (I ACa 132/13):** *Roszczenie o zapłatę kary umownej nie aktualizuje się w przypadku niewykonania lub nienależytego wykonania zobowiązania, jeżeli jednocześnie nie powstanie szkoda. Przepis art. 483 § 1 k.c. wyraźnie mówi, że kara umowna stanowi formę naprawienia szkody wynikłej z niewykonania lub nienależytego wykonania zobowiązania niepieniężnego. Kara umowna jest zryczałtowanym odszkodowaniem ex contractu.*

Co innego, jeżeli same strony odwołują się do szkody wierzyciela (modyfikacja przesłanek dopuszczalna).

Kara umowna a szkoda

Wyrok SA w Łodzi z 11.09.2014 r., I ACa 309/14:

Pogląd, że kara umowna jest tzw. surogatem odszkodowania, nie oznacza tego, że kara umowna ma zastąpić jedynie odszkodowanie w związku z powstającą po stronie wierzyciela szkodą majątkową.

Sformułowanie "surogat odszkodowania" należy rozumieć w tym sensie, że strony przy zawarciu umowy określają z góry karę umowną na wypadek niewykonania lub nienależytego wykonania zobowiązania przez dłużnika i kara ta kompensuje wszystkie negatywne dla wierzyciela konsekwencje wynikające ze stanu naruszenia zobowiązania.

Operuje się tu pojęciem tzw. szkody ogólnej, innej niż zindywidualizowana szkoda majątkowa wierzyciela.

Kara umowna

– podstawa odpowiedzialności dłużnika

Wyrok SN z 11 stycznia 2008 r. (V CSK 362/07):

Zakres odpowiedzialności z tytułu kary umownej pokrywa się w pełni z zakresem ogólnej odpowiedzialności dłużnika za niewykonanie lub nienależyte wykonanie zobowiązania (art. 471 k.c.). Z tego też względu przesłanki obowiązku zapłaty kary umownej określone są przez pryzmat ogólnych przesłanek kontraktowej odpowiedzialności odszkodowawczej.

[nie ma tylko przesłanki szkody]

Wyrok SN z 7 grudnia 2007 r. (III CSK 234/07):

Podporządkowanie kary umownej podstawom odpowiedzialności kontraktowej sprawia, że dłużnik może bronić się zarzutem, że niewykonanie lub nienależyte wykonanie zobowiązania nastąpiło w wyniku okoliczności, za które nie ponosi on odpowiedzialności.

Kara umowna

– podstawa odpowiedzialności dłużnika

Wyrok SN z 25 lutego 2010 r. (V CSK 297/09):

Dłużnik, broniąc się przed żądaniem zapłaty kary umownej, musi wykazać, że niewykonanie lub nienależyte wykonanie zobowiązania było następstwem okoliczności, za które nie ponosi odpowiedzialności.

Wyrok SN z 8.02.2013 r. (IV CSK 299/12):

W sytuacji gdy strony umowy przewidziały kary umowne za zwłokę w oddaniu przedmiotu umowy, a kodeks cywilny wyraźnie odróżnia zwłokę od zwykłego opóźnienia, uznanie przez sąd, że wierzyciel ma prawo do naliczania kar umownych za faktyczny okres opóźnienia, narusza art. 476 k.c., który przez zwłokę rozumie tylko takie opóźnienie, które jest następstwem okoliczności za które dłużnik ponosi odpowiedzialność.

[jest jednak **domniemanie zwłoki!**]

Kara umowna

→ dyspozytywna podstawa odpowiedzialności

Wyrok SN z 26 września 2012 r. (II CSK 84/12):

W związku z zarzutem naruszenia art. 483 i 484 k.c. pozostaje wskazać, że kara umowna jest zryczałtowanym odszkodowaniem ex contractu, co ma ten skutek, że przesłanki jej wymagalności określają ogólne przesłanki kontraktowej odpowiedzialności odszkodowawczej.

*Ta ogólna regulacja ma charakter **dyspozytywny** (art. 361 §2 i 472 i nast. k.c.), co uzasadnia uznanie, że dopuszczalne jest w oparciu o art. 473 § 1 k.c. i w granicach art. 473 §2 k.c., **modyfikowanie odpowiedzialności dłużnika** przez określenie przesłanek naprawienia szkody w sposób odmienny niż wynika to z art. 472 i 474 k.c.*

Poza wynikającym a contrario z art. 483 §1 k.c. wyłączeniem możliwości ustanowienia kary umownej w związku z zobowiązaniem pieniężnym ustawa nie ogranicza dyspozycyjności stron.

Kara umowna

- modyfikacje podstaw odpowiedzialności

Wyrok SN z 6 października 2010 r., II CSK 180/10

Odpowiedzialność dłużnika w zakresie kary umownej bez względu na przyczynę niewykonania zobowiązania powinna być w umowie wyraźnie określona, nie ma bowiem podstaw do dorozumienia rozszerzonej odpowiedzialności dłużnika.

Wyrok SN z 27.09.2013, I CSK 748/12: *Jeżeli strony chcą rozszerzyć odpowiedzialność dłużnika, to zgodnie z art. 473 §1 k.c. muszą w umowie wskazać (oznaczyć, wymienić), za jakie - inne niż wynikające z ustawy - okoliczności dłużnik ma ponosić odpowiedzialność. Okoliczności te zatem muszą być w umowie wyraźnie określone.*

Kara umowna

– podstawa odpowiedzialności dłużnika

Wyrok SA w KAT z 22.06.2018 r., V AGa 167/18: *Jeżeli strony zastrzegłyby kary umowne w każdym wypadku niewykonania zobowiązania, bez znaczenia dla obowiązku zapłaty kary umownej byłyby przyczyny, które spowodowały niedotrzymanie przez dłużnika terminu wykonania zobowiązania. Jednakże odpowiedzialność dłużnika w zakresie kary umownej bez względu na przyczynę niewykonania zobowiązania powinna być w umowie wyraźnie określona, nie ma bowiem podstaw do dorozumienia rozszerzonej odpowiedzialności.*

Wyrok SA w Łodzi z 13.06.2017 r., I ACa 1555/16:

*Roszczenie o zapłatę kary umownej **nie może** powstać w razie uniemożliwienia dłużnikowi wykonania umowy przez wierzyciela. W takiej bowiem sytuacji powstanie roszczenia o zapłatę kary umownej zależałoby jedynie od woli wierzyciela.*

- sprzeczność z naturą zobowiązania (!?)

Kara umowna za opóźnienie

„Opóźnienie” – zwrot wieloznaczny – jakie opóźnienie?

- opóźnienie **zwykłe** → przekroczenie terminu spełnienia świadczenia z powodu okoliczności, za które dłużnik nie ponosi odpowiedzialności
- opóźnienie **kwalfikowane** → zwłoka, gdy powody obciążają dłużnika

Jeśli dana klauzula umowna nie precyzuje, o jakie opóźnienie chodzi, przy wykładni umowy punktem odniesienia będą odpowiednie przepisy kodeksu cywilnego:

- W przypadku kary umownej art. 483 w zw. z art. 476 k.c.
→ odpowiedzialność za zwłokę (choć domniemanie zwłoki);
- W przypadku odsetek za opóźnienie – art. 481 §1 k.c.
→ każde opóźnienie, w tym także opóźnienie zwykłe(!)

Kara umowna za opóźnienie

Wyrok SA w Warszawie z 11.12.2020 r., VII AGa 26/19:

Z samego faktu użycia przez strony w umowie określenia, że kara umowna należy się za opóźnienie w wykonaniu przedmiotu umowy, nie można wyprowadzić wniosku, że chodzi o każde opóźnienie, zatem również to niezależne od winy dłużnika.

Termin "opóźnienie" nie ma ścisłej i jednolitej prawnej definicji.

Ustawodawca, jeżeli chce obciążyć dłużnika skutkami opóźnienia także wówczas, gdy nie ponosi on za to opóźnienie odpowiedzialności, to stanowi o tym wprost (vide art.481 §1 k.c.).

Tego samego należy wymagać od stron w sytuacji, gdy modyfikują one ogólne zasady odpowiedzialności dłużnika z tytułu niewykonania lub nienależytego wykonania zobowiązania, co jednoznacznie przewiduje art. 473 § 1 k.c.

Kara umowna – rodzaje naruszeń

Wyrok SA w WAW z 7 lutego 2018 r. (I AGa 101/18):

Do przedmiotowo istotnych elementów zastrzeżenia kary umownej zalicza się określenie zobowiązania (albo pojedynczego obowiązku), którego niewykonanie lub nienależyte wykonanie rodzi obowiązek zapłaty kary. Karę umowną strony mogą bowiem zastrzec na wypadek niewykonania lub nienależytego wykonania zobowiązania w ogólności (zobowiązania obligującego dłużnika do świadczenia polegającego na daniu, czynieniu, zaniechaniu lub znoszeniu); mogą też powiązać karę z poszczególnymi przejawami niewykonania lub nienależytego wykonania zobowiązania (np. zwłoką dłużnika, spełnieniem świadczenia niewłaściwej jakości).

Wyrok SN z 17 stycznia 2020 r. (IV CSK 579/17): *Dopuszczalne jest wprowadzenie [kary umownej] na wypadek naruszenia dowolnego obowiązku, niezależnie od tego, czy jest on funkcjonalnie związany z długiem oraz czy naruszenie skutkuje niewykonaniem, czy jedynie nienależytym wykonaniem zobowiązania, ale takie poszerzenie podstaw wymaga wyraźnego określenia w umowie.*

Kara umowna – rodzaje naruszeń

Wyrok SA w POZ z 28 maja 2014 r. (I ACa 224/14): *Nie można się zgodzić ze stanowiskiem, że postanowienie zastrzegające karę umowną za "inne uchybienia w realizacji umowy" jest nieważne, gdyż nie określa precyzyjnie przesłanek wymierzenia kary umownej. Kara umowna może zostać zastrzeżona na wypadek niewykonania zobowiązania, nienależytego wykonania zobowiązania w ogólności lub konkretnych uchybień w zakresie sposobu wykonania zobowiązania. Określenie rodzaju naruszenia zobowiązania może nastąpić więc przez wskazanie na "niewykonanie" lub "nienależyte wykonanie zobowiązania" albo przez precyzyjny opis konkretnych przykładów niespełnienia świadczenia lub jego spełnienia nienależytego. Stopień dokładności oznaczenia naruszeń może być różny - od wskazania zwłoki dłużnika, aż po enumeratywne wyliczenie konkretnych uchybień w zakresie wykonania zobowiązania, np. braki ilościowe lub jakościowe. Dopuszczalne jest również zastrzeżenie kary umownej, która będzie się należeć wierzycielowi w razie "poważnego/rażącego" naruszenia zobowiązania.*

Kara umowna – rodzaje naruszeń

Art. 483 k.c. stanowi o możliwości zastrzeżenia
kary umownej za:

- **niewykonanie** lub **nienależyte wykonanie zobowiązania** (przy czym orzecznictwo podkreśla, że te dwie postacie naruszenia to opcje rozłączne).

Dwie istotne kwestie praktyczne:

- Pytanie o wzajemną relację kar zastrzeganych z obu tytułów (w jednej umowie)?
  - Pytanie o karę umowną na wypadek odstąpienia od umowy (gdy dochodzi do definitywnego niewykonania zobowiązania)?
- art. 483 k.c. w ogóle o tej ostatniej możliwości nie wspomina.

Odstąpienie a kara umowna

Kara na wypadek odstąpienia jest dopuszczalna, ale to tylko pewien „skrót myślowy”.

Wyrok SN z 7.02.2007 r. (III CSK 288/06): *Odstąpienie od umowy stanowi realizację uprawnień związanych z określonymi wypadkami niewykonania lub nienależytego wykonania zobowiązań z umów wzajemnych (art. 491-493 k.c.) i skuteczne odstąpienie od umowy stanowi w pewnym sensie potwierdzenie, że istotnie miał miejsce przypadek niewykonania lub nienależytego wykonania umowy przez drugą stronę.*

Zastrzeżenie kary umownej na wypadek odstąpienia od umowy można zatem traktować jako formę uproszczenia redakcji warunków umowy, która pozwala na przyjęcie przez strony, że wypadki niewykonania lub nienależytego wykonania umowy, które uprawniają stronę do odstąpienia od umowy, stanowią jednocześnie podstawę do domagania się zapłaty kary umownej.

Odstąpienie a kara umowna

Dopuszczalność domagania się kar umownych w razie odstąpienia? Skoro odstąpienie sankcyjne przekreśla byt umowy (i to ze skutkiem *ex tunc*, jak chce SN), to czy można powoływać się na klauzulę zawartą w takiej upadłej umowie, przewidującą karę umowną?

Wyrok SN z 15.11.2012 r. (V CSK 512/11):

Wykonanie uprawnienia do odstąpienia od umowy wzajemnej znosi jedynie prawa i obowiązki stron należące do jej istoty, natomiast nie znosi powstałego wcześniej stanu odpowiedzialności z tytułu zastrzeżenia kary umownej i powstałych wcześniej przesłanek uzasadniających jej zapłatę.

Odstąpienie a kara za zwłokę

Pytanie o dopuszczalność powołania się na karę umowną zastrzeżoną na wypadek **opóźnienia** lub **zwłoki** (czyli nienależytego wykonania zobowiązania), w przypadku, gdy takie opóźnienie/zwłoka prowadzą do **odstąpienia**, które oznacza, że ostatecznie mamy przypadek niewykonania zobowiązania.

Wyrok SN z 15.11.2012 r. (V CSK 512/11):

Wykonanie prawa odstąpienia od umowy nie pozbawia odstępującego roszczenia o zapłatę kary umownej, zastrzeżonej w tej umowie na wypadek przekroczenia terminu spełnienia świadczenia niepieniężnego.

Uprzednio ukształtowane skutki stanu niewykonania zobowiązania w postaci powstania obowiązku zapłaty kar umownych trwają bowiem nadal pomimo odstąpienia od umowy.

[Chodzi jednak tylko o przypadek, gdy nie było odrębnej kary na wypadek odstąpienia!!!]

Odstąpienie a kara za zwłokę c.d.

Wyrok SN z 29.06.2005 r. (V CK 105/05):

Powstałe już roszczenie o zapłatę kar umownych nie traci bytu prawnego także po odstąpieniu od umowy. Mimo wykonania uprawnienia do odstąpienia od umowy przez zamawiającego ukształtowane już prawne skutki stanu niewykonania zobowiązania lub nienależytego wykonania zobowiązania mogą trwać nadal.

Wyrok SN z 12 czerwca 2015 r. (II CSK 585/14):

Utrzymanie kar umownych za zwłokę po odstąpieniu od umowy poczytuje się za możliwe, gdy strony w umowie tak postanowią, przy czym kara taka ulegałaby przekształceniu w karę za szkodę spowodowaną niewykonaniem zobowiązania, o ile w umowie takiej kary odrębnie nie zastrzeżono.

Równoległa kara umowna za niewykonanie i za nienależyte wykonanie

Uchwała SN z 18 lipca 2012 r. (III CZP 39/12):

Jeżeli umowa przewiduje karę umowną za zwłokę lub opóźnienie w wykonaniu zobowiązania oraz karę umowną na wypadek odstąpienia od umowy, oznacza to, że

- *pierwsza z tych kar jest zastrzegana **jedynie** za szkodę spowodowaną opóźnieniem lub zwłoką - jako jednych z postaci nienależytego wykonania zobowiązania, które jednak zostanie wykonane,*
- *natomiast drugi rodzaj kary umownej dotyczy rekompensaty za szkodę doznaną przez wierzyciela wskutek niewykonania zobowiązania, w następstwie odstąpienia od umowy, chociażby przyczyną wykonania tego uprawnienia była wcześniejsza zwłoka dłużnika lub inne okoliczności, za które odpowiedzialność ponosi dłużnik.*

Niewykonanie i nienależyte wykonanie to pojęcia rozłączne(!)

Uchwała SN z 14 czerwca 2018 r. (V CSK 534/17):

Co do zasady roszczenie o zapłatę kary umownej na wypadek zwłoki lub opóźnienia nie przysługuje stronie odstępującej od umowy wzajemnej, jeżeli w umowie zastrzeżono również taką karę w związku z odstąpieniem od umowy. (...)

W przypadku zgłoszenia żądania zasądzenia kary umownej z tytułu zwłoki w wykonaniu przedmiotu umowy i jednocześnie z tytułu odstąpienia od umowy, dochodzi do zbiegu roszczeń, niewykonanie zobowiązania pochtania bowiem szkodę wynikającą z nienależytego wykonania zobowiązania z uwagi na opóźnienie lub zwłokę w jego realizacji, a funkcje obu roszczeń są jednorodne. (...)

Jeżeli więc strony zastrzegły karę umowną nie różnicując jej wysokości w zależności od przyczyn odstąpienia od umowy, należy przyjąć, że kara ta miała rekompensować całą szkodę, jakiej dozna strona na skutek niewykonania zobowiązania w następstwie odstąpienia od umowy.

Kara umowna za niewykonanie i/lub za nienależyte wykonanie

Uchwała SN z 28 czerwca 2017 r. (IV CSK 525/16):

Nie może być kumulowana kara umowna przewidziana za nienależyte wykonanie zobowiązania np. kara umowna za zwłokę w wykonaniu zobowiązania i kara umowna za niewykonanie zobowiązania. Nie sposób bowiem jednocześnie spełnić wymagań, od których naliczanie tych kar jest uzależnione, tj. wykonać, choćby w sposób nienależyty, i nie wykonać tego samego zobowiązania. Dlatego wierzyciel nie może zażądać skutecznie obu wymienionych kar umownych, gdyż wzajemnie się wykluczają. Wskutek odstąpienia od umowy powstaje stan, który należy kwalifikować jako niewykonanie zobowiązania, skoro strona, która odstąpiła od umowy, może dochodzić naprawienia szkody wynikłej z niewykonania zobowiązania.

Kara umowna za niewykonanie i/lub za nienależyte wykonanie

Uchwała SN z 28 czerwca 2017 r. (IV CSK 525/16)

c.d.:

*Z tego względu, że odstąpienie od umowy powoduje przekształcenie się stanu zwłoki lub opóźnienia w stan niewykonania zobowiązania, strona może dochodzić kary umownej przewidzianej na wypadek odstąpienia od umowy, tj. kary przewidzianej na wypadek niewykonania zobowiązania z **wyłączeniem** równoczesnego dochodzenia kary umownej zastrzeżonej z tytułu zwłoki lub opóźnienia jako jednej z postaci nienależytego wykonania zobowiązania.*

A jeśli strony dokonają wyraźnego zastrzeżenia w umowie, że takie kary mają być kumulowane?

Wyjątkowo możliwość kumulacji

Wyrok SN z 24.05.2012 r. (V CSK 260/11): *Dopuszczalność dochodzenia kary umownej przewidzianej w związku z odstąpieniem od umowy - za szkodę spowodowaną niewykonaniem zobowiązania - oraz kary umownej przewidzianej za szkodę spowodowaną określonym przejawem nienależytego wykonania zobowiązania poprzedzającego odstąpienie od umowy **musiałaby wyraźnie wynikać z umowy**. W takim przypadku, należałoby przyjąć, że strony przewidziały jedną karę umowną za szkodę spowodowaną niewykonaniem zobowiązania, ale jedynie skonstruowaną - odnośnie do sposobu jej obliczenia - z zsumowania dwóch kar: jednej, zastrzeżonej dla zrekompensowania skutków szkody spowodowanej określonym przejawem nienależytego wykonania zobowiązania w okresie poprzedzającym odstąpienie od umowy oraz drugiej, przewidzianej za dalszą część szkody wywołanej niewykonaniem zobowiązania w następstwie odstąpienia od umowy.*

Studium przypadku

Kary na wypadek odstąpienia bardzo popularne np. w umowie o roboty budowlane. Najczęściej są zastrzegane w interesie inwestora.

Możliwy jednak przykład klauzul chroniących wykonawcę (gdy umowa kilkuetapowa):

- zastrzeżono dla wykonawcy prawo odstąpienia w razie opóźnienia w zapłacie za którykolwiek etap robót, jeżeli opóźnienie przekracza 21 dni;
- kara umowna w przypadku odstąpienia w wysokości 15% wartości pozostałych, niezrealizowanych etapów robót.

Sens gospodarczy takich klauzul? [OWU j.g.u.]

Jaki uszczerbek wykonawcy ma rekompensować zastrzeżona kara umowna?

DOPUSZCZALNOŚĆ???

Kara umowna za odstąpienie od umowy - dopuszczalność?

Wyrok SN z 7 lutego 2007 r. (III CSK 288/06) - Zastrzeżenie kary umownej na wypadek odstąpienia od umowy można traktować jako formę uproszczenia redakcji warunków umowy, która pozwala na przyjęcie przez strony, że wypadki niewykonania lub nienależytego wykonania umowy, które uprawniają stronę do odstąpienia od umowy, stanowią jednocześnie podstawę do domagania się zapłaty kary umownej.

Ocena skuteczności zastrzeżenia kary umownej na wypadek odstąpienia od umowy nie może być oderwana od oceny, na czym polegało niewykonanie lub nienależyte wykonanie zobowiązania.

Brak jest podstaw do domagania się zasądzenia kary umownej zastrzeżonej na wypadek odstąpienia od umowy, jeżeli podstawę do odstąpienia od umowy stanowiło niewykonanie zobowiązania pieniężnego. (stanowisko SN bardzo restryktywne)

Kontrargumenty

Marcin Lemkowski (Mon.Pr. 5/2008):

Zakaz zabezpieczania karą umowną zobowiązań pieniężnych pozostaje aktualny tylko wtedy, gdy dłużnik nadal zobowiązany jest do zapłaty świadczenia głównego, a dodatkowo wierzyciel żąda od niego kary umownej za to, że swojego zobowiązania prawidłowo nie wykonał. (...) Dopóki zatem istnieje wierzytelność pieniężna, dopóty uproszczoną sankcją za brak jej zapłaty (czasowy bądź definitywny) mogą stanowić wyłącznie odsetki. (...)

W momencie jednak, gdy wierzytelność, w stosunku do której możliwe było naliczanie odsetek, gaśnie z jakiegokolwiek przyczyny (np. na skutek wypowiedzenia, odstąpienia czy rozwiązania umowy), nie jest możliwe dalsze zabezpieczenie interesu wierzyciela odsetkami, a tym samym musi istnieć możliwość dokonania tego w inny sposób – poprzez karę umowną(!)

Kara umowna za odstąpienie od umowy

Bardziej liberalne podejście SN raczej odosobnione:

Wyrok SN z 25 marca 2011 r. (IV CSK 401/10) [odstąpienie dostawcy w związku z niedotrzymaniem terminów płatności przez drugą stronę – kara umowna 20% nieodebranego towaru; odbiorca kwestionował dopuszczalność zastrzeżenia takiej kary umownej]:

Za oczywiście chybiony uznać należy zarzut naruszenia art. 483 § 1 k.c. Sąd Apelacyjny wskazał wyraźnie, że kara umowna, której zapłaty domaga się powód, zastrzeżona została na wypadek odstąpienia przez niego od umowy, a nie - jak błędnie odczytuje skarżąca - na wypadek niewykonania zobowiązania pieniężnego. Sąd Najwyższy wielokrotnie opowiadał się za dopuszczalnością zastrzeżenia kary umownej na wypadek odstąpienia od umowy.

Wyrok SN z 21 maja 2014 r. (II CSK 529/13): *W orzecznictwie dopuszcza się jednak możliwość skutecznego zastrzeżenia kary umownej również na wypadek odstąpienia od umowy, bez względu na charakter świadczeń, do jakich zobowiązały się strony umowy, od której się odstępuje.*

*W uzasadnieniu tego stanowiska wskazuje się, że z chwilą odstąpienia od umowy powstaje - ex lege - między stronami dotychczasowej umowy **zobowiązanie**, o którym mowa w **art. 494 k.c.***

Zob. też wyrok SN z 13 czerwca 2008 r. (I CSK 13/08)

Kara umowna za odstąpienie od umowy

Sądy powszechne bardziej liberalne(!)

Wyrok SA w Białymstoku z 16.10.2017 r., I ACa 353/17:

Dopuszcza się możliwość zastrzegania kary umownej na wypadek odstąpienia od umowy, przy czym nie łączy się tej możliwości z charakterem świadczeń do jakich zobowiązane są strony umowy, od której się odstępuje.

W sprawie bezspornym było, że zaistniały przesłanki do rozwiązania umowy najmu z przyczyny wymienionej w § 13 ust. 1 pkt c) umowy, a mianowicie zwłoki pozwanej z zapłatą czynszu najmu za dwa kolejne okresy rozliczeniowe (luty i marzec 2015 r.). Spór dotyczył zaś możliwości obciążenia pozwanej karami umownymi z tytułu wypowiedzenia umowy na tej podstawie.

W innej sprawie pytanie prawne **SA w Białymstoku:**

„Czy dopuszczalne jest zastrzeżenie kary umownej na wypadek odstąpienia od umowy z powodu niewykonania (zwłoki w spełnieniu) przez jedną z jej stron zobowiązania o charakterze pieniężnym?”

Skład trzyosobowy SN przekazał zagadnienie prawne do rozstrzygnięcia **składowi 7 sędziów SN.**

Uchwała 7ss SN z 20 listopada 2019 r., III CZP 3/19,

„Nie jest dopuszczalne zastrzeżenie kary umownej na wypadek odstąpienia od umowy z powodu niewykonania zobowiązania o charakterze pieniężnym”.

Polemika: M.Wojewoda, *Naruszenie zobowiązania pieniężnego jako podstawa odstąpienia od umowy i domagania się kary umownej*, Kwartalnik Pr. Pryw. 2/2022, s. 227.

Niedopuszczalność kary umownej – kwestie procesowe

Jeżeli sąd uznał karę umowną za niedopuszczalną (klauzula nieważna) to pozostaje roszczenie o odszkodowania za niewykonanie umowy na zasadach ogólnych (art. 494 k.c.).

Problem procesowy - w ramach apelacji nie ma już możliwości przedmiotowej zmiany powództwa i domagania się – zamiast kary umownej – zasądzenia odszkodowania.

Wyrok SA w KAT z 11.10.2001 r. (I ACa 437/01):

Jeżeli strona dochodzi w postępowaniu przed sądem I instancji zapłaty z tytułu kary umownej, nie może w postępowaniu apelacyjnym dokonywać zmiany powództwa i domagać się zasądzenia odszkodowania na ogólnych zasadach (art. 471 k.c.).

Czy rozwiązaniem może być klauzula arbitrażowa?

Kara umowna za odstąpienie od umowy (ale należy drugiej stronie)

Inny problem - kara umowna dla kontrahenta strony odstępującej (jako sankcja za „nieuprawnione odstąpienie” lub za „odstąpienie z winy odstępującego”).

Jeśli jednak brak jest podstaw odstąpienia, to trzeba je uznać za nieskuteczne. W efekcie umowa nadal obowiązuje i należy domagać się jej wykonania.

Ewentualnie może być kara za niewykonanie przez stronę, która nieskutecznie odstąpiła, przy czym ta kara pojawi się najczęściej dopiero w związku z odstąpieniem dokonany przez stronę wierną umowie!

Możliwa też konstrukcja odstępnego (396 k.c.).

UWAGA! Nie ma uniwersalnego prawa odstąpienia (konieczny albo konkretny przepis ustawy albo klauzula odstąpienia w umowie). Odstąpienie jest zawsze wyjątkiem od zasady ***pacta sunt servanda***.

Wyłączność kary umownej

Kara **wyłączna** (zasada dyspozytywna – 384 §1 zd.2 k.c.) - żądanie odszkodowania przenoszącego wysokość zastrzeżonej kary nie jest dopuszczalne, chyba że strony inaczej postanowiły.

(kara wyłączna może być zastrzegana **w interesie dłużnika!**)

Przełamanie ustawowe:

(kara wyłączna to próba umownego ograniczenia odpowiedzialności)

Wyrok SN z 11.01.2008 (V CSK 362/07) - *W świetle art.473 §2 k.c., w razie wyrządzenia szkody umyślnie wierzyciel - mimo zastrzeżenia kary umownej wyłącznej - może domagać się skutecznie odszkodowania przenoszącego wysokość tej kary. W takim przypadku kwestia, czy kara umowna przewidziana została na wypadek niewykonania zobowiązania, czy też tylko określonych uchybień w zakresie sposobu wykonania zobowiązania, nie ma istotnego znaczenia.*

Przełamanie wyłączności kary umownej z woli stron

Kara zaliczalna – kwestia sformułowania stosownej klauzuli.

[„jeżeli wysokość szkody przekracza wartość kary umownej, wierzyciel może domagać się odszkodowania uzupełniającego na zasadach ogólnych”]

Możliwa też kara alternatywna [odszkodowanie albo kara].

Kara kumulatywna(?) - wątpliwa dopuszczalność, ale...

Wyrok SN z 22 maja 2003 r. (II CK 367/02) - *Zastrzeżenie kary umownej o kumulatywnym charakterze zmierza do realnego wykonania zobowiązania, którego osiągnięcie mogą właśnie zapewnić takie sankcje ekonomiczne, w których dominuje funkcja stymulacyjna i represyjna. Funkcja kompensacyjna kar zaliczalnych często nie pozwala osiągnąć zamierzonego celu i nie służy pewności wykonania świadczenia niepieniężnego.*

[por. *obiter dicta* w uchwale SN z 9.12.2021 r., III CZP 26/21]

Realizacji roszczenia z tytułu kary umownej

1) Jeżeli brak dobrowolnej płatności, wierzyciel zwykle kieruje do sądu **powództwo o zapłatę**.

2) Niekiedy jednak „samowykonalność” kary umownej – w szczególności w umowach wzajemnych.

Wierzyciel uprawniony do kary umownej **potrąca** karę z należności drugiej strony.

[np. wykonawca spóźnił się z wykonaniem dzieła i naliczono karę umowną 500 zł → zamawiający potrąca karę z wynagrodzenia wykonawcy, które było ustalone na kwotę 3000 zł i wypłaca tylko 2500 zł]

Przesłanką potrącenia jest jak wiadomo wymagalność roszczenia przysługującego potrącającemu.

Jak doprowadzić do wymagalności kary umownej?

Termin zapłaty kary umownej

1. Jeżeli nic innego nie ustalono w umowie kara umowna powinna zostać uiszczona niezwłocznie po wezwaniu ze strony wierzyciela (art. 455 *in fine* k.c.).

Postanowienie SN z 19.10.2018 r., I CSK 249/18:

Zobowiązanie do zapłaty kary umownej jest zobowiązaniem bezterminowym, które staje się wymagalne dopiero niezwłocznie po wezwaniu dłużnika do jego wykonania, co odnoszone jest także do kary umownej za opóźnienie w spełnieniu świadczenia.

2. Możliwe jednak zastrzeżenie, że kara będzie należna w ściśle określonym terminie np. licząc od daty wezwania (w samym wezwaniu można jednak wskazać dłuższy termin).

3. Jeżeli data powstania prawa do żądania kary umownej nie budzi wątpliwości, można też wskazać termin zapłaty liczony bezpośrednio od tej daty (*dies interpellat pro homine*).

Zwalczanie kary umownej

Broniąc się przed zapłatą kary umownej, dłużnik może rozważać powołanie się na:

- **sprzeczność kary umownej z z.w.s.** (art. 58 k.c.) (?)

Wyrok SN z 26.10.2016, III CSK 312/15:

Zastrzeżenie rażąco wygórowanej kary umownej oceniane na datę zawarcia umowy uzasadnia stwierdzenie jej nieważności w całości lub w części z powodu sprzeczności z zasadami współżycia społecznego (art. 58 §2 i §3 k.c.).

- **miarkowanie kary umownej** (art. 484 §2 k.c.);
- **zarzut nadużycia prawa podmiotowego** (art. 5 k.c.);
- **przyczynienie poszkodowanego** (art. 362 k.c.).

Miarkowanie kary umownej

art. 484 k.c.

§2. Jeżeli zobowiązanie zostało w znacznej części wykonane, dłużnik może żądać zmniejszenia kary umownej; to samo dotyczy wypadku, gdy kara umowna jest rażąco wygórowana.

→ Miarkowanie kary umownej może opierać się na jednej z dwóch przesłanek:

- doszło do wykonania zobowiązania w znacznej części;
- kara umowna jest rażąco wygórowana.

Obie powyższe przesłanki są równorzędne i od siebie niezależne – spełnienie którejkolwiek z nich uzasadnia miarkowanie kary umownej (wyrok SN z 26.01.2011 r., II CSK 318/10).

Kryteria miarkowania

Czy **wina dłużnika** jest okolicznością wyłączającą możliwość miarkowania kary umownej?

Wyrok SN z 26.01.2011 r., II CSK 318/10:

Wina dłużnika sama przez się nie wyłącza możliwości obniżenia kary umownej na podstawie art. 484 § 2 k.c. Nie powinno to budzić wątpliwości, skoro żądanie zapłaty kary umownej może być uwzględnione tylko wtedy, gdy niewykonanie lub nienależyte wykonanie zobowiązania jest następstwem okoliczności, za które dłużnik ponosi odpowiedzialność.

Wyrok SN z 26.01.2011 r., II CSK 318/10;

Wyrok SN z 10.12.2019 r., IV CSK 443/18:

*Ocena, czy kara umowna jest rażąco wygórowana powinna być dokonywana ad casum, z uwzględnieniem **różnorodnych okoliczności konkretnej sprawy**. Nie ma przy tym zamkniętego katalogu okoliczności, które należy brać pod uwagę przy miarkowaniu kary umownej.*

Przykładowe kryteria miarkowania

- **nieponiesienie przez wierzyciela szkody** majątkowej lub istotny rozdźwięk między wysokością kary i szkody (wyrok SN z 10.12.2019, IV CSK 443/18; wyrok SN z 3.02.2021 r., V CSKP 17/21);
- **niewspółmierność kary umownej do wartości zobowiązania** (wyrok SA w Łodzi z 22.5.2015 r., I ACa 1764/14; wyrok SA w Katowicach z 14.4.2015 r., V ACa 738/14);
- **konsekwencje naruszenia obowiązków umownych przez dłużnika**, a w tym wpływ naruszenia zobowiązania na wykonanie własnego zobowiązania wierzyciela wobec osób trzecich (wyrok SN z 18.12.2018 r., IV CSK 491/17; wyrok SA w Krakowie z 4.3.2015 r., I ACa 1401/14);
- **stosunek wysokości kary umownej za opóźnienie do kary umownej w wypadku odstąpienia od umowy** (wyrok SN z 29.11.2013 r., I CSK 124/13);
- **porównanie stawek kar umownych do stawek zwykle stosowanych w obrocie** (wyrok SN z 26.1.2011, II CSK 318/10).

Czy można miarkować karę umowną zastrzeżoną od przedsiębiorcy na rzecz konsumenta?

Wyrok SN z 17.09.2020 r., I CSK 614/18:

*Okoliczność, że powodowie są konsumentami a pozwaną przedsiębiorcą, który ponadto zredagował treść umowy zawierającą klauzulę o karze umownej przysługującej drugiej stronie na wypadek opóźnienia w spełnieniu przez pozwaną swojego zobowiązania, **nie wyłącza per se możliwości miarkowania kary umownej dochodzonej przez powodów, ale powinna być uwzględniona przy rozważaniu stopnia obniżenia kary umownej, jeżeli wystąpią inne przesłanki uzasadniające jej miarkowane.** Przepis art. 484 §2 k.c. nie zawiera bowiem żadnych ograniczeń natury podmiotowej. Przy stosowaniu instytucji przewidzianej w art. 484 §2 k.c. ze względu na „słusznościowy” aspekt miarkowania powinno uwzględnić się, że w stosunkach umownych z konsumentami przedsiębiorca ma znaczenie silniejszą pozycję ekonomiczną i w zdecydowanej części przypadków wyłącznie od staranności tej strony zależy terminowość wykonania swojego zobowiązania.*

Art. 484 §2 jako regulacja *iuris cogentis*

Czy strony mogą umownie wyłączyć miarkowanie kary umownej?

Jakie jest znaczenie oświadczenia dłużnika w umowie, że kara w danej wysokości nie jest rażąco wygórowana?

Postanowienie SN z 29.06.2022 r., I CSK 497/22;
tak też: **wyrok SN z 13.02.2014 r., V CSK 45/13:**

Bezwzględnie obowiązujący charakter normy wynikającej z art. 484 §2 k.c. oznacza, że nie jest możliwe całkowite wyłączenie miarkowania kary umownej, jeżeli uprawniony podniesie żądanie miarkowania i doszło do rażącego wygórowania kary umownej lub wykonania zobowiązania przez dłużnika w znacznym stopniu.

Żądanie oddalenia powództwa a miarkowanie

Wyrok SN z 8.03.2013 r., III CSK 193/12:

Do miarkowania kary umownej przez sąd konieczne jest zgłoszenie tego żądania przez dłużnika.

[nie wystarczy żądanie oddalenia powództwa]

Wyrok SN z 12.02.2015 r., IV CSK 276/14:

*Wykładnia językowa art. 484 § 2 k.c., w którym wskazano dwie różne przesłanki uzasadniające obniżenie należnej wierzycielowi kary, prowadzi do konkluzji, że dłużnik, zwłaszcza reprezentowany przez zawodowego pełnomocnika procesowego i zwłaszcza w sprawie gospodarczej, powinien sformułować **wniosek o miarkowanie kary umownej w sposób wyraźny**, ze wskazaniem, na której przesłance opiera żądanie, oraz w jaki sposób je motywuje. Dłużnik powinien nie tylko zgłosić postulat obniżenia kary umownej, ale także **przytoczyć fakty i dowody na jego poparcie**, dając tym samym wierzycielowi możliwość zwalczania tego żądania pozwanego w toku postępowania.*

Podobnie wyrok SN z 28.02.2019 r., I PK 257/17;

postanowienie SN z 5.12.2018 r., V CSK 241/18.

Miarkowanie – kwestie szczegółowe

Czas na zgłoszenie zarzutu:

Postanowienie SN z 30.04.2021 r., I CSK 664/20:

Zmniejszenie kary umownej na podstawie art. 484 §2 k.c. jest dopuszczalne tylko na żądanie dłużnika, które musi być zgłoszone do daty zamknięcia rozprawy przed Sędem drugiej instancji.

Skutek miarkowania:

Postanowienie SN z 30.05.2019 r., V CSK 541/18:

*Przyjęte jest, że następująco na podstawie sędziowskiego uznania miarkowanie kary wywołuje skutek *ex tunc*, a zatem reguluje wysokość kary umownej od chwili jej wymagalności.*

Ewentualne odsetki tylko od „należnej” części kary.

Miarkowanie – tryb dochodzenia

Wątpliwe jest wytoczenie powództwa o miarkowanie kary umownej → nie ma powództw o miarkowanie!

Zważywszy, że orzeczenie miarkujące karę umowną ma charakter kształtujący, nie powinno wchodzić w rachubę wytoczenie powództwa o ustalenie *sensu stricto* (art. 189 k.p.c.).

Zwykle zarzut miarkowania kary umownej jest podnoszony w ramach obrony merytorycznej przed powództwem w sprawie o zasądzenie kary umownej.

Wyjątkowo problem miarkowania może pojawić się, gdy karę umowną potrącono z wynagrodzenia drugiej strony (tzw. kara samowykonalna), a uprawniony do wynagrodzenia powołuje się na miarkowanie i domaga się zapłaty odpowiedniej części umówionej kwoty.

Kara umowna a przyczynienie (art. 362 k.c.)

Kilka konkurujących koncepcji :

- **art. 362 k.c. nie znajduje zastosowania** do kary umownej, bo przesłanką jej naliczenia nie jest szkoda (tak m.in. wyrok SN z 16.04.2010 r., IV CSK 494/09; M. Bączyk, P. Drapała, M. Lemkowski);
- **zastosowanie art. 362 k.c. jest możliwe**, gdy wierzyciel przyczynił się do niewykonania lub nienależytego wykonania zobowiązania (m. in. W. Borysiak, F. Zoll);
- możliwe jest **kumulatywne zastosowanie** art. 362 k.c. i art. 484 § 2 k.c. (J. Jastrzębski);
- przyczynienie się jest co najwyżej jednym z **kryteriów miarkowania kary umownej** (m.in. wyrok SN z 8.07.2004 r., IV CK 522/03; wyrok SN z 22.1.2015 r., I CSK 690/13; wyrok SN z 14.10.2015 r., V CSK 32/15; W. Popiołek).

Kara umowna a nadużycie prawa (art. 5 k.c.)

Sprzeczne poglądy, czy realizacja roszczenia o zapłatę kary umownej może podlegać ocenie przez pryzmat art. 5 k.c.:

- niedopuszczalność zmniejszenia kary umownej na podstawie art. 5 k.c. ze względu na „zakaz podwójnej oceny” – względy słusznościowe badamy tylko w kontekście miarkowania (m.in. wyrok SN z 22.5.2002 r., I CKN 1567/99)
  - obecnie pogląd mniejszościowy;
- żądanie zapłaty kary umownej - jak każdy inny przypadek wykonywania prawa podmiotowego - poddaje się ocenie w świetle art. 5 k.c. (m.in. wyrok SN z 15.10. 2008 r., I CSK 126/08; wyrok SN z 25.11. 2016 r., V CSK 123/16; wyrok SN z 26.04.2022 r., II CSKP 81/22)
  - stanowisko dominujące w judykaturze.

Wyrok SN z 26.10.2016 r., III CSK 312/15:

Podniesienie zarzutu nadużycia prawa podmiotowego w sprawie o zasądzenie kary umownej jest dopuszczalne, a zgłoszenie go nie jest równoznaczne ze zgłoszeniem wniosku o miarkowanie.

Po pierwsze - brak podstawy prawnej do wyłączenia dopuszczalności stosowania klauzuli generalnej z **art. 5 k.c., zajmującej (...) pozycję nadrzędną**, stanowiącej obiektywny miernik oceny wykonywania prawa podmiotowego przez każdy podmiot bez względu na rodzaj dochodzonego roszczenia.

Po drugie - samodzielny charakter norm odnoszących się do miarkowania kary umownej i nadużycia prawa podmiotowego, których zakresy nie krzyżują się.

Po trzecie - odmienne przesłanki zarzutów opartych na art. 484 §2 i art. 5 k.c. i skutki ich uwzględnienia. **Potencjalność wygaśnięcia roszczenia w następstwie miarkowania nie uniemożliwia czasowego pozbawienia go ochrony (ubezskutecznienia)**. Wykluczona jest jedynie możliwość trwałego zmniejszenia kary umownej w drodze podniesienia zarzutu nadużycia prawa podmiotowego.

Po czwarte - **brak podstaw do ograniczenia kognicji sądu** poprzez wyłączenie możliwości zastosowania z urzędu art. 5 k.c. tylko z uwagi na możliwość zgłoszenia przez pozwanego zarzutu obronnego o charakterze niweczącym. Dotyczy to też sytuacji, w której nadużycie prawa polegałoby na dochodzeniu rażąco wygórowanej kary umownej lub uwzględnienie powództwa prowadziłoby do skutków nieakceptowanych z punktu widzenia słuszności, zasad etycznych lub uczciwego obrotu.

Zadatek

art. 394 k.c.

§ 1. *W braku odmiennego zastrzeżenia umownego albo zwyczaju zadatek dany przy zawarciu umowy ma to znaczenie, że w razie niewykonania umowy przez jedną ze stron druga strona może bez wyznaczenia terminu dodatkowego od umowy odstąpić i otrzymany zadatek zachować, a jeżeli sama go dała, może żądać sumy dwukrotnie wyższej.*

§ 2. *W razie wykonania umowy zadatek ulega zaliczeniu na poczet świadczenia strony, która go dała; jeżeli zaliczenie nie jest możliwe, zadatek ulega zwrotowi.*

§ 3. *W razie rozwiązania umowy zadatek powinien być zwrócony, a obowiązek zapłaty sumy dwukrotnie wyższej odpada. To samo dotyczy wypadku, gdy niewykonanie umowy nastąpiło wskutek okoliczności, za które żadna ze stron nie ponosi odpowiedzialności albo za które ponoszą odpowiedzialność obie strony.*

Zadatek (art. 394 k.c.)

- Konstrukcja dyspozytywna – należy ją odróżnić od zaliczki, kaucji gwarancyjnej.

Wyrok SN z 19.02.2014 V CSK 187/13: *Dyspozytywny jest charakter wszystkich norm wyrażonych w art. 394 k.c.*

Skutki prawne określone tymi normami mogą wystąpić jedynie w braku odmiennych postanowień umownych lub zwyczaju.

Nie ma potrzeby przepisywania do umowy całego art. 394 k.c. Tym bardziej nie należy dokonywać „skrótów”, bo to może sugerować odejście od modelu ustawowego.

Wystarczy użycie określenia **zadatek** i powołanie art. 394 k.c. Wskazane jest także zaznaczenie, że zadatek został faktycznie dany (o ile miało to miejsce).

Zadatek a zaliczka (umowa przedwstępna)

Wyrok SN z 25.03.2004, II CK 116/03:

W razie zawarcia przyrzeczonej umowy sprzedaży nieruchomości, uiszczona przez kupującego zaliczka podlega zarachowaniu na poczet ustalonej ceny nieruchomości, czyli staje się świadczeniem definitywnym.

Gdy natomiast nie dojdzie do zawarcia przyrzeczonej umowy sprzedaży nieruchomości, zapłacona zaliczka na poczet ceny podlega zwrotowi, jako świadczenie nienależne. Nie zostaje, bowiem wówczas osiągnięty zamierzony cel świadczenia zaliczki (art. 410 § 2 k.c.)

[ewentualnie możliwe potrącenie z roszczeniem odszkodowawczym przyjmującego zaliczkę]

→ jest to konstrukcja odmienna od zadatku(!)

Realny charakter zadatku

Na skutki zadatku można się powołać, gdy został on „DANY”.

Art. 394 k.c. stanowi o zadatku „danym przy zawarciu umowy”.

Konstrukcja ustawowa jest jednak dyspozytywna:

- **Wyrok SN z 9 grudnia 2011 r. (III CSK 115/11):** *Funkcję zadatku w rozumieniu art. 394 § 1 k.c. może pełnić także suma uiszczona kontrahentowi po zawarciu umowy. Czas wręczenia kontrahentowi kwoty, która - zgodnie z porozumieniem stron - ma stanowić zadatek, nie ma znaczenia decydującego dla samej konstrukcji zadatku.*
- **Wyrok SN z 8 lutego 2008 r. (I CSK 328/07):** *Zadatek może zostać dany także po zawarciu umowy, w terminie uzgodnionym przez strony.*

Dopóki jednak zadatek nie jest wpłacony, to nie można z niego skorzystać.

Realny charakter zadatku

Problem, gdy strona, która miała dać zadatek, **nie płaci** go zgodnie z umową(!?)

Co oczywiste nie można go wtedy „zachować”.

Postanowienie SN z 28.04.2022 r., I CSK 134/22:

Jeżeli strony chcą skutecznie zastrzec zadatek, którego wręczenie ma nastąpić później niż zawarcie umowy, powinny zamieścić w umowie odpowiednie postanowienie określające termin dania zadatku.

*To oznacza, że zadatek, który nie został dany przy zawarciu umowy, a strony nie oznaczyły w umowie jego późniejszego wręczenia, należy uznać za nieskutecznie zastrzeżony. Ten sam skutek nastąpi także wtedy, **gdy strona nie da zadatku w oznaczonym terminie**.*

[podobnie: wyrok SN z 16.11.2017 r., V CSK 79/17]

Skorzystanie z zadatku

Uprawnienie wierzyciela (prawo podmiotowe kształtujące), z którego wierzyciel może, ale nie musi skorzystać (można nadal żądać wykonania umowy).

Przesłanki skorzystania z zadatku:

- Zadatek realnie wpłacony;
- Niewykonanie umowy, za które druga strona ponosi odpowiedzialność;
- **Oświadczenie woli o odstąpieniu od umowy** złożone przez uprawnionego (bez konieczności wyznaczania dodatkowego terminu na wykonanie).

[Zaleta: strona, która otrzymała zadatek nie musi korzystać z drogi sądowej].

Skorzystanie z zadatku

Wyrok SA w WAW z 28.04.2017 r., I ACa 157/16:

Samo zgodanie zapłaty zadatku w podwójnej wysokości nie może uzasadniać przyjęcia, że wezwanie do zapłaty zawiera dorozumiane oświadczenie o odstąpieniu od umowy.

Pismo zostało sporządzone przez pełnomocnika w osobie adwokata, od którego należy wymagać szczególnej precyzji w formułowaniu oświadczeń składanych w imieniu mocodawcy. W tym stanie rzeczy przypisywanie wypowiedzi pełnomocnika waloru oświadczeń, które nie zostały przez niego wyraźnie złożone, jest nieuzasadnione.

Zadatek

– podstawa odpowiedzialności

Potrzebna właściwa podstawa odpowiedzialności – jedna ze stron ponosi odpowiedzialność za niewykonanie zobowiązania(!) (wniosek *a contrario* z art.394 §3 kc)

Wyrok SN z 30.05.2006 r. (IV CSK 66/06):

Zarówno w art. 390 §1 k.c. jak i w art. 394 § 1 k.c. chodzi o zawinione przez stronę niewykonanie umowy, a oceny w tym przedmiocie należy dokonywać zgodnie z zasadami art. 471 k.c.

Wyrok SN z 21 maja 2014 r. (II CSK 509/13):

Zadatek w kształcie kodeksowym stanowi konstrukcję symetryczną. Zakłada taki sam zakres odpowiedzialności każdego z kontrahentów w razie, gdy do niewykonania zobowiązania doszło z przyczyn, za które ponosi odpowiedzialność.

Pojęcie „niewykonania umowy”

Niewykonanie umowy jako przesłanka skorzystania z zadatku - art. 394 k.c.

Niewykonanie zobowiązania jako postać naruszenia zobowiązania - art. 471 k.c.

Czy pojęcia tożsame?

Art. 471 k.c. – niewykonanie (definitywne) przeciwstawiane nienależytemu wykonaniu (m.in. zwłoka).

Art. 394 k.c. – niewykonanie umowy to każdy przypadek braku wykonania w terminie (nawet jeśli potencjalnie umowa mogłaby wciąż być wykonana np. gdy zwłoka).

Jeżeli kilka etapów wykonania umowy, należy dokładnie określić, które etapy zabezpieczone zadatkiem.

Wyrok SN z 17.06.2003, III CKN 80/01

Niewykonanie umowy w rozumieniu art. 394 § 1 k.c. może także polegać na świadczeniu rzeczy niewłaściwej jakości.

Wyłączność zadatku?

Wyrok SN z 14 grudnia 2011 r. (I CSK 149/11) - *Jeżeli, mimo zastrzeżenia zadatku, umowa nie została wykonana, dochodzi do zbiegu dwóch uprawnień: wynikającego z art. 394 § 1 k.c. oraz z art. 471 k.c. i osobie, której interes został naruszony (...) służy wybór między tymi uprawnieniami. (...) może skorzystać z uprawnienia przewidzianego w art. 394 § 1 k.c. lub żądania odszkodowania na zasadach ogólnych. Żądanie zwrotu zadatku lub podwójnej kwoty zadatku albo prawo zatrzymania zadatku powstaje jedynie w sytuacji, gdy strona złożyła oświadczenie o odstąpieniu od umowy. Jeżeli mimo niewykonania umowy przez drugą stronę, strona uprawniona nie odstąpiła od umowy, służy jej prawo żądania odszkodowania na ogólnych zasadach, którego wysokość jest określona wysokością poniesionej szkody.*

Por. Uchwała SN z 25 czerwca 2009 r. (III CZP 39/09)

Wysokość zadatku

Wyrok SN z 15.05.2003, I CKN 340/01:

Wysokość zadatku nie została uregulowana w sposób szczególny, a tym samym podlega swobodzie kontraktowej (art. 353¹ k.c.).

*Wysokość zadatku pozostaje w stosownej relacji do wartości kontraktu. Suma wręczana tytułem zadatku **stanowi pewien ułamek - zwykle niewielki - świadczenia pieniężnego, które jedna ze stron ma spełnić na rzecz strony drugiej.***

*Reguła interpretacyjna z art. 394 k.c. nie może znajdować zastosowania, gdy przy zawieraniu umowy wręczane są rzeczy lub pieniądze, **których wartość jest zbliżona do wartości umówionego świadczenia, równa jej albo ją przekracza.** Nie jest zadatkem świadczenie wielkością odpowiadające wartości przedmiotu umowy, czyli cena uiszczona przed nadejściem terminu płatności.*

Zadatek ustalony w nadmiernej wysokości stanowi przejaw obejścia prawa i z tego względu jest nieważny.

Por. wyrok SA w Gdańsku z 30.5.2018 r., V AGa 170/18

Wysokość zadatku

Ograniczenie wysokości zadatku:

Wyrok SA w KAT z 19.04.2013, I ACa 161/13:

Nadmierna wysokość zadatku może uzasadnić uznanie go za mający na celu obejście ustawy i jako taki - nieważny w świetle art. 58 k.c.

W orzecznictwie panuje jednak podejście dość liberalne:

Wyrok SN z 31.05.2019, IV CSK 163/18:

W rozpatrywanej sprawie, zadatek ustalony przez strony i uiszczony przez powódkę przekraczał połowę umówionej ceny mieszkania, co nie stało, jednakże, w sprzeczności ani z zasadami limitującymi swobodę kontraktowania (art. 353¹ k.c.) ani z istotą zadatku.

Cena – **188.000 zł**

Zadatek – **110.000 zł**

Wysokość zadatku

Wyrok SA w WAW z 14.02.2020, VII AGa 473/19:

Wysoka suma zadatku nie zmienia jego charakteru prawnego i skutków zastrzeżenia umownego przyjętego przez strony.

Relacja między wysokością kwoty zadatku a wartością przedmiotu świadczenia umownego nie została uregulowana w ustawie, a zatem jest pozostawiona swobodzie kontraktowej stron (art. 353¹ k.c.).

*Zazwyczaj jest to niewielka część świadczenia pieniężnego, które ma spełnić strona zobowiązana; jest jednak **dopuszczalne** i zależy wyłącznie od woli stron, ustalenie tej kwoty na innym poziomie, w tym także zastrzeżenie zadatku, którego wartość jest dużo wyższa, na przykład przekracza połowę wartości całego świadczenia.*

Zadatek w umowie przedwstępnej

Wyrok SN z 10.02.2011, IV CSK 336/10:

W umowie przedwstępnej dopuszczalne jest zastrzeżenie zadatku, którego przedmiot odpowiada rodzajowo przedmiotowi świadczenia z umowy ostatecznej.

*W takim przypadku kontrahenci **mogą oświadczyć swoją wolę** zaliczenia zadatku na poczet tego właśnie świadczenia.*

Art. 394 §2 k.c. W razie wykonania umowy zadatek ulega zaliczeniu na poczet świadczenia strony, która go dała; jeżeli zaliczenie nie jest możliwe, zadatek ulega zwrotowi.

Wykonanie umowy przedwstępnej to zawarcie umowy przyrzeczonej. Nie da się zaliczyć zadatku pieniężnego na oświadczenie woli.

Z samej ustawy nie wynika zaliczenie zadatku i dlatego potrzebne jest dodatkowe zastrzeżenie umowne.

Strona wpłacająca zadatek

Zadatek nie musi być dany przez dłużnika świadczenia pieniężnego. Zadatek może być zastrzeżony również od dłużnika świadczenia niepieniężnego (np. w umowie o dzieło lub w umowie o roboty budowlane).

W razie wykonania umowy strona, która otrzymała zadatek będzie obowiązana do jego zwrotu (art. 394 §2 k.c.) oraz do zapłaty umówionego wynagrodzenia.

Zaleta konstrukcji:

W razie niewykonania umowy przez wykonawcę, druga strona (zamawiający/inwestor) w komfortowej sytuacji – może zatrzymać zadatek.

Skorzystanie z ochrony nie wymaga wtedy występowania na drogę sądową.

Zadatek oraz kara umowna

Czy możliwe jest skumulowanie żądania zapłaty podwójnego zadatku (bądź zatrzymania zadatku) oraz kary umownej na wypadek odstąpienia od umowy?

Wyrok SA w Krakowie z 30.10.2018 r., I ACa 50/18:

Nie sposób zgodzić się z twierdzeniem, iż niedopuszczalne jest jednoczesne dochodzenie zapłaty kary umownej i podwójnego zadatku, w sytuacji gdy uprawnienia te wynikają z tego samego zdarzenia, tj. z odstąpienia od umowy wskutek niewykonania zobowiązania w ściśle określonym terminie. Zauważyć należy, że inna jest istota i cel świadczeń w postaci zadatku i kary umownej. Zadatek w ścisłym tego słowa znaczeniu (czyli taki, który nie jest nie poddany odmiennym zastrzeżeniom umownym niż te, które wynikają z art. 394 § 1 k.c.) jest znakiem zawarcia umowy, ale też szczególnie umowną sankcją za jej niewykonanie. Jego podstawowa funkcja jest dyscyplinowanie stron w dotrzymaniu zawartej umowy, potwierdzonej zadatkiem. Kara umowna to zryczałtowane odszkodowanie za nienależyte wykonanie umowy.

→ należy zadbać o precyzyjne sformułowanie umowy(!)

Zadatek – ograniczenia czasowe

Wyrok SA w Warszawie z 10.03.2015 r., VI ACa 718/14:

Przepis art. 394 k.c. nie określa terminu odstąpienia od umowy, jednak nie może być ono składane po upływie terminu przedawnienia roszczenia o wykonanie umowy.

Wyrok SN z 25.02.2016 r., III CSK 136/15:

Źródłem roszczenia o zapłatę zadatku jest art. 394 §1 lub §3 k.c., ale przepisy te w sposób przewidziany w art. 56 k.c. dopełniają skutki czynności prawnej, składając się na roszczenia z umowy, w której zastrzeżenie o zadatku poczyniono. Stąd jeśli przepis szczególny przewiduje krótsze terminy przedawnienia dla roszczeń wynikających z danej umowy, roszczenie to przedawnia się zgodnie z szczególnymi terminami przedawnienia.

Np. w umowie przedwstępnej – 1 rok;

- w umowie sprzedaży – profesjonalny zbywca - 2 lata, profesjonalny nabywca - 3 lata, inni – 6 lat.